

Тема 6. Ризики у банківській діяльності

План

Роль ризику у банківській діяльності та види банківських ризиків.

Організація та функціонування системи ризик-менеджменту в банках.

Рекомендована література [2,3,4,5,7,9].

Роль ризику у банківській діяльності та види банківських ризиків.

У міжнародній банківській практиці процес управління ризиками розглядається як ключовий напрям фінансового менеджменту. Значна увага приділяється вивченню ризикових сфер і основних видів ризиків, пошуку ефективних методів їх оцінювання, контролю та моніторингу, а також

У банківській справі, як і в інших видах бізнесу, ризик пов'язується, насамперед, з фінансовими втратами, що виникають у разі реалізації певних ризиків. Оскільки повністю уникнути ризиків неможливо, то ними можна і потрібно свідомо керувати, пам'ятаючи про те, що всі види ризиків взаємопов'язані і їх рівень постійно змінюється під впливом динамічного оточення.

У цілому банківська сфера характеризується вищою ризикованістю порівняно з іншими видами діяльності. Ця особливість зумовлена специфікою тих функцій, які виконує кожний комерційний банк. Банки мають багато партнерів, клієнтів, позичальників, фінансовий стан котрих безпосередньо впливає на їхнє становище. Діяльність банку дуже різноманітна і включає операції залучення коштів, випуск та купівлю цінних паперів, видачу кредитів, факторинг, лізинг, забезпечення клієнтів готівкою тощо. Здійснення кожної банківської операції, пов'язане з можливістю реалізації кількох ризиків.

Незважаючи на те, що банківська діяльність супроводжується численними ризиками, саме банки покликані уособлювати надійність та безпеку. Оскільки банкіри працюють здебільшого з чужими грошима, то мають намагатися знизити ризикованість своєї діяльності навіть більше, ніж інші підприємці. Отже, управління ризиками розглядається як один із важливих напрямів фінансового менеджменту в банку. З погляду сфер виникнення та можливостей управління банківські ризики поділяють на зовнішні та внутрішні.

До *зовнішніх* належать ризики, пов'язані зі змінами у зовнішньому щодо банку середовищі і безпосередньо не залежні від його діяльності. Це політичні, правові, соціальні та загальноекономічні ризики, що виникають у разі загострення економічної кризи у країні, політичної нестабільності, війни, заборони на платежі за кордон, консолідації боргів, введення ембарго, відміни імпорتنих ліцензій, стихійного лиха (пожежі, повені, землетруси), приватизації, націоналізації, неадекватного правового регулювання тощо. Вплив зовнішніх ризиків на результативність роботи банку винятково високий, управління цими ризиками найскладніше, а іноді й неможливе. Для їх оцінювання застосовуються в основному логічні методи аналізу.

До *внутрішніх* належать ризики, що виникають безпосередньо у зв'язку з діяльністю конкретного банку. Чим ширше коло клієнтів, партнерів, зв'язків банку, банківських операцій, послуг, тим більше внутрішніх ризиків супроводжує його роботу. Порівняно із зовнішніми внутрішні ризики краще

піддаються ідентифікації та квантифікації. Завдання менеджменту полягають в тому, щоб виявляти, оцінювати, мінімізувати та постійно контролювати внутрішні ризики за допомогою відповідних методів.

За сферою виникнення внутрішні ризики поділяються на фінансові та функціональні.

Фінансові ризики утворюють найчисленнішу групу банківських ризиків. Вони визначаються ймовірністю грошових втрат і пов'язуються з непередбаченими змінами в обсягах, доходності, вартості та структурі активів і пасивів банку. До фінансових ризиків належать валютний, кредитний, інвестиційний, ринковий, ризик ліквідності, ризик зміни відсоткових ставок, інфляційний, базисний і т. ін.

Кредитний ризик — це ймовірність фінансових втрат унаслідок невиконання позичальниками своїх зобов'язань. Важливу складову кредитного ризику становить галузевий ризик, який впливає з невизначеності щодо перспектив розвитку галузі позичальника. Одним із методів вимірювання галузевого ризику є сис- темний, або бета-ризик. Бета-ризик показує рівень коливань або відхилень у результатах діяльності галузі щодо загальної тенденції розвитку ринку чи економіки в цілому. Галузь із показником бета, що дорівнює одиниці, має коливання результатів, яке повторює рух ринку. Менш мінлива галузь матиме коефіцієнт бета, нижчий за одиницю, а більш мінлива — більший за одиницю. Очевидно, що вищий показник бета означає вищий рівень галузевого ризику. Визначення рівня показника бета для кожної галузі потребує надійної бази даних за тривалий період часу.

У процесі визначення рівня кредитного ризику необхідно враховувати географічний ризик, який поділяють на регіональний та ризик країни — місцезнаходження позичальника. Останній супроводжує кредитування іноземних позичальників і зумовлений дією чинників, характерних для тієї країни, в якій перебуває позичальник.

Регіональний ризик визначається специфікою певного адміністративного чи географічного району, що характеризується умовами, відмінними від середніх умов країни в цілому. Відмінності можуть стосуватися кліматичних, національних, політичних, законодавчих та інших особливостей регіону, які впливають на стан позичальника і тому стають складовою кредитного ризику. Кредитний ризик притаманний не лише операціям прямого кредитування, а й супроводжує здійснення лізингових, факторингових, гарантійних операцій, процес формування портфеля цінних паперів.

Ризик незбалансованої ліквідності пов'язується з ймовірністю того, що банк не зможе своєчасно виконати свої зобов'язання або втратить частину доходів через надмірну кількість високоліквідних активів. Ризик незбалансованої ліквідності може розглядатися як два окремі ризики: ризик недостатньої ліквідності та ризик надмірної ліквідності. Виміряти ризик ліквідності дуже складно, оскільки на цей показник впливає багато чинників, причому більшістю з них сам банк керувати не може. На практиці для контролю за рівнем ліквідності застосовуються спеціальні показники, які здебільшого регулюються центральними банками країн.

Ризик інфляції — це ймовірність майбутнього знецінювання грошових коштів, тобто втрати їх купівельної спроможності. Інфляційні процеси тією чи іншою мірою притаманні більшості економічних систем. Це загальноекономічне явище, і тому банки не можуть істотно впливати на нього. Але банки можуть використати високі темпи інфляції для підвищення дохідності своїх операцій. З огляду на специфіку своєї діяльності банки мають реальні шанси опинитися серед тих, хто скористався стрімкою інфляцією на свою користь за рахунок значних приростів грошової маси та дії кредитного мультиплікатора у процесі кредитування клієнтів. Проте ризик інфляції має і негативний вплив, який виявляється в знецінюванні банківських активів та коштів власників банку — акціонерного капіталу.

Ризик неплатоспроможності — це ймовірність того, що банк не зможе виконати свої зобов'язання навіть за умови швидкої реалізації (продажу) активів. Ризик неплатоспроможності тісно пов'язаний з ризиком ліквідності та з ризиком банкрутства і є похідним від решти ризиків. Саме тому процес управління базується на постійному контролі за рівнем загального ризику, який бере на себе банк.

Значне місце серед фінансових ризиків посідає група цінних ризиків, які пов'язуються з можливістю зміни дохідності чи вартості активів і зобов'язань банку. *Ціновий ризик* визначається ймовірністю зміни ринкових цін на фінансові та фізичні (реальні) активи, що перебувають на балансі банку або обліковуються на позабалансових рахунках. Під фінансовими активами розуміють грошові кошти, іноземну валюту, цінні папери; до фізичних активів відносять дорогоцінні метали, предмети мистецтва, нафту, зерно, кольорові метали тощо. Найбільшою мірою вплив цінних ризиків стає очевидним, коли банк оцінює вартість статей балансу на підставі ринкових цін за станом на кінець кожного робочого дня. У такому разі будь-які зміни ринкової ціни негайно відображуються в балансі банку. Несвоечасний облік втрат або прибутків породжує додаткові проблеми, оскільки необізнаність щодо факторів ризику не означає їх відсутність. Трьома основними банківськими ризиками, що належать до цієї групи, є ризик зміни відсоткових ставок, валютний ризик та ризик зміни вартості цінних паперів.

Ризик зміни відсоткових ставок (відсотковий ризик) — це ймовірність фінансових витрат у зв'язку з мінливістю відсоткових ставок на ринку протягом певного періоду часу в майбутньому.

Відсотковий ризик супроводжує діяльність позичальників, кредиторів, власників цінних паперів, інвесторів.

Валютний ризик визначається ймовірністю втрат, пов'язаних зі зміною обмінного курсу однієї валюти щодо іншої. Валютний ризик виникає в тих суб'єктів господарської діяльності, які мають на балансі активні, пасивні або позабалансові статті, деноміновані в іноземних валютах.

Ризик зміни вартості цінних паперів (фондовий ризик) — це ймовірність фінансових витрат у зв'язку зі зміною ринкової ціни цінних паперів чи інших інструментів фондового ринку. Цей ризик притаманний усім учасникам фондового ринку: інвесторам, торговцям, емітентам цінних паперів.

Базисний ризик визначається ймовірністю структурних зрушень у різних відсоткових ставках. Іншими словами, цей ризик зумовлюється виникненням асиметрії в динаміці окремих ставок (порівняльна характеристика) на протигагу відсотковому ризику, який пов'язується зі змінами в рівнях відсоткової ставки з плином часу (динамічна характеристика).

У процесі управління ціновими ризиками банки застосовують спеціальні методи, об'єднані спільною назвою — *хеджування*. Механізм хеджування забезпечує компенсацію фінансових втрат, що сталися через зміну ринкової ціни того чи іншого інструменту за однією позицією, доходами за іншою (компенсуючою) позицією. Хеджування дає змогу істотно знизити або навіть уникнути цінових ризиків.

Функціональні ризики справляють значний вплив на діяльність банків. Причинами їх виникнення є неможливість здійснення своєчасного та повного контролю за фінансово-господарською діяльністю банку. Функціональні ризики пов'язані з процесами створення й упровадження нових банківських продуктів і послуг, збору, обробки, аналізу й передавання інформації, підготовки кадрового потенціалу та виконанням інших адміністративно-господарських операцій.

Ці ризики важче виявити та ідентифікувати, а також виміряти кількісно й виразити в грошових одиницях, ніж фінансові ризики. Але функціональні ризики небезпечні не менш ніж інші види банківських ризиків, причому зрештою вони також призводять до фінансових втрат. Банки намагаються знизити функціональні ризики, удосконалюючи системи внутрішнього аудиту, розвиваючи схеми документообігу, розробляючи внутрішні методики та техніко-економічне забезпечення окремих операцій. Зниженню та ких ризиків сприяє також продумана ресурсна, матеріально-технічна та кадрова політика.

Технологічний ризик (ризик збою системи) пов'язаний з використанням у діяльності банку технічних засобів, високотехнологічного обладнання та технологій. Цей вид ризику породжується помилками в застосуванні комп'ютерних програм, у математичних моделях, формулах і розрахунках. Виникає він і в разі несвоєчасного або неадекватного інформування менеджерів, через недоліки в інфраструктурних підсистемах, порушення в мережах або засобах зв'язку. Фінансові втрати банку спричинюються як помилками та збоями, так і додатковими витратами на їх усунення. Типовим проявом технологічного ризику є збій у системі електронних платежів. Одна з обов'язкових умов входження банків у міжнародні клірингові та інформаційні системи — усунення будь-якої несправності в роботі обладнання протягом визначеного часу (здебільшого 2 год).

Ризик зловживань — це можливість збитків для банку, до яких призводять шахрайство, розтрати, несанкціонований доступ до ключової інформації з боку службовців або клієнтів банку, відмивання грошей, несанкціоноване укладання угод.

Документарний ризик полягає в можливості виникнення ненавмисної

помилки в документації, яка може призвести до негативних наслідків — невиконання положень угоди, подання позову до суду, відмови від прийнятих раніше зобов'язань тощо. Документарний ризик можна істотно знизити, посиливши системи контролю, аудиту, удосконаливши документообіг, автоматизувавши процес документування, підвищивши кваліфікацію персоналу.

Ризик транзакції супроводжує укладання та реєстрацію угоди, виконання розрахунків, підписання контрактів, поставляння цінних паперів або валюти. Цей вид ризику тісно пов'язаний з технологічним, документарним і операційним ризиками. Типовим прикладом є здійснення зустрічних платежів, коли моменти переведення коштів несинхронізовані. Одна зі сторін неодмінно проводить операцію раніше, наражаючись на ризик транзакції.

Операційний ризик визначається ймовірністю виникнення не- відповідності між витратами банку на здійснення своїх операцій та їх результативністю. Процес управління операційним ризиком У банку набагато складніший, ніж в інших сферах підприємництва.

До складу витрат включаються як процентні, так і непроцентні (комісійні та інші операційні витрати), які не завжди вдається точно спрогнозувати. Тому менеджерам банку складніше, ніж іншим підприємцям, визначити вплив непроцентних витрат на чистий прибуток.

Стратегічний ризик пов'язується з помилками у реалізації функцій стратегічного менеджменту. Насамперед ідеться про неправильне формулювання цілей та стратегій банку, помилки в розробці стратегічного плану, неадекватне ресурсне забезпечення реалізації стратегій, а також хибний підхід до управління ризиками в банківській практиці. Амбіційна мета в разі неналежного забезпечення кадровими чи фінансовими ресурсами може обернутися збитками й навіть втратою репутації банку. Класичний приклад стратегічного ризику — надмірні інвестиції в нерухомість або невиправдано швидке розширення мережі філій без ретельних маркетингових досліджень.

Ризик впровадження нових продуктів — це ймовірність не досягти запланованого рівня окупності нових банківських продуктів, послуг, операцій чи технологій. У банківській діяльності, як і в інших видах бізнесу, постійно точиться конкурентна боротьба за клієнтів та ринки збуту для досягнення найвигідніших умов. На цей процес відчутно впливають численні маркетингові ризики, одним із проявів яких і є ризик впровадження нових продуктів.

Ризик втрати репутації спричинюється можливою нездатністю банку підтримувати свою репутацію як надійної та ефективно працюючої установи. Високий рівень залежності від залучених коштів робить банки особливо вразливими щодо цього ризику. Втрата довіри до банку з боку вкладників може призвести до відпливу коштів та неплатоспроможності. Менеджмент банку має приділяти особливу увагу додержанню нормативних вимог, постійному контролю за ліквідністю та загальним рівнем ризикованості банківських операцій.

Організація та функціонування системи ризик-менеджменту в банках.

Успішна діяльність банку в цілому значною мірою залежить від обраної стратегії управління ризиками. Мета процесу управління банківськими ризиками полягає в їх обмеженні або мінімізації, оскільки повністю уникнути ризиків неможливо.

Ризиками можна і потрібно свідомо управляти, керуючись такими правилами:

- усі види ризиків взаємопов'язані;
- рівень ризику постійно змінюється під впливом динамічного оточення;
- ризик, на які наражаються банки, безпосередньо пов'язані з ризиками їхніх клієнтів;
- банкіри повинні намагатися уникати ризиків навіть більше, ніж інші підприємці, оскільки вони працюють не з власними, а з чужими грошима. Щоб досягти успіхів у тій сфері діяльності, яка характеризується підвищеною ризикованістю, банкам необхідно створювати та розвивати системи управління ризиками. З їх допомогою керівництво банку зможе виявити, оцінити, локалізувати та проконтролювати той чи інший ризик.

Система управління ризиками складається з розглянутих далі елементів і підсистем:

- управління активами і пасивами;
- реалізація кредитної політики;
- установлення нормативів і лімітів;
- ціноутворення продуктів і послуг;
- управлінський облік та фінансовий аналіз;
- вимоги до звітності та документообігу;
- організація інформаційно-аналітичної служби;
- розподіл повноважень у процесі прийняття рішень;
- моніторинг;
- аудит;
- служба безпеки.

Ступінь складності системи оцінювання ризику має відповідати ступеню ризикованості середовища, в якому працює банк. Системи слід створювати заздалегідь, оскільки втрати через їх брак можуть значно перевищити витрати на їх створення та впровадження. Типовим прикладом такої системи є система кредитних рейтингів, за допомогою якої оцінюють кредитний ризик позичальників за різними галузями, видами наданих позичок, напрямками кредитування, типами позичальників (юридична або фізична особа) тощо. Система кредитних рейтингів допомагає керівництву банку встановити обґрунтовану відсоткову ставку, яка включає компенсацію за взятий банком ризик.

Процес управління ризиками складається з таких етапів:

- ідентифікація — усвідомлення ризику, визначення причин його

виникнення та ризикових сфер;

квантифікація — вимірювання, аналіз та оцінювання величини ризику;

мінімізація — зниження чи обмеження ризиків за допомогою відповідних методів управління;

моніторинг — здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з механізмом зворотного зв'язку.

Складність практичної реалізації *першого етапу процесу управління* ризиками залежить від джерела виникнення та характеристики ризику. Механізм прийняття управлінських рішень в банківській установі має не лише ідентифікувати ризик, а й дозволяти оцінити, які ризики і якою мірою може взяти на себе банк, а також визначати, чи виправдає очікувана дохідність відповідний ризик. Ідентифікація й аналіз ризику на якісному рівні є необхідною, проте ще не достатньою процедурою.

Важливо виявити величину того чи іншого ризику, тобто провести його квантифікацію і це завдання вирішується на *другому етапі управління*. Кількісне оцінювання рівня ризику — це важливий етап процесу управління, який має включати оцінювання реального (фактичного) ризику, а також установлення меж допустимого ризику для окремих банківських операцій, організаційних підрозділів та фінансової установи в цілому. При цьому слід оцінити й ризики освоєння нових ринків, банківських продуктів та напрямів діяльності.

Ризик економічних рішень оцінюється очікуваними втратами, що є наслідками даного рішення. Ступінь ризику вимірюється втратами (збитками), які можуть статися в разі реалізації цього ризику, а також імовірністю, з якою ці втрати можуть відбутися. Коли ймовірність втрат висока, а розмір їх малий або навпаки — збитки малоімовірні, хоча й оцінюються як значні, то ризик вважається невисоким (малим).

У процесі оцінювання ризиків вітчизняних банків найбільш вживаними та доступними для зовнішніх аналітиків залишаються непрямі показники ризикованості банку. Такими показниками можуть бути: мультиплікатор капіталу, рівень капіталізації, співвідношення власних і залучених коштів банку, залежність від міжбанківського кредитування, питома вага резервів на покриття кредитних ризиків в обсязі кредитного портфеля та ін. Основним методичним прийомом у процесі оцінювання ризику банку за допомогою непрямих показників є метод коефіцієнтів. Інформаційна база складається з даних фінансової звітності банків, статистичних даних та інших публічних (загальнодоступних) джерел інформації.

Однак і цей підхід має певні обмеження і не гарантує об'єктивного оцінювання всіх ризиків, на які наражається той чи інший банк у своїй діяльності, до того ж він заснований на ретроспективних даних. Зовнішні щодо банку суб'єкти ринку за браком більш об'єктивних даних вимушені задовольнятися непрямими показниками ризикованості. Менеджмент банку має можливість скористатися значно ширшою інформаційною базою та застосувати удосконалені підходи до оцінювання різних видів ризиків та прогнозування

їхнього впливу на прибутковість банку.

У цьому разі переходять від узагальнюючих показників ризикованості діяльності банку до оцінки кожного конкретного виду ризику, на який наражається банк у процесі свого функціонування. Вибір показників визначається економічною сутністю та специфікою того чи іншого виду ризику. Наприклад, для валютного ризику таким індикатором вважають величину відкритої валютної позиції банку, для кредитного — обсяг резерву на покриття можливих втрат від кредитних ризиків, для відсоткового — величину гепу (розриву між активами і пасивами банку, чутливими До зміни відсоткової ставки). Аналіз таких індикаторів у сукупності з урахуванням чинників зовнішнього середовища дозволяє прогнозувати вплив кожного з ризиків на діяльність банку та приймати обґрунтовані управлінські рішення. Основу інформаційної бази для аналізу індикаторів банківських ризиків формують дані аналітичного бухгалтерського обліку, хоча за потреби можуть бути використані й інші інформаційні джерела.

За такого підходу виникає питання адекватності бухгалтерських даних з погляду відображення ризиків в обліковій системі. Очевидно, що облікова система може вважатися ефективною лише тоді, коли надана інформація об'єктивно відображає дійсність. Оскільки економічні ризики є об'єктивною реальністю, то очевидна необхідність їх відображення в бухгалтерському обліку.

Одним із важливих інструментів у процесі оцінювання й управління ризиками є аналіз сценаріїв — альтернативних варіантів, за якими можуть розвиватися події в майбутньому. Такий аналіз базується на оцінці періоду часу, протягом якого банк наражається на конкретний вид ризику, а також ступеня впливу ризику та ймовірності його реалізації. Наявність ризику означає існування кількох сценаріїв, які відрізняються як за ймовірністю настання події, так і за можливими наслідками. Самі сценарії мають бути описані та сформульовані на основі експертних оцінок, тобто суб'єктивними методами. Кількісні характеристики кожного з обраних сценаріїв визначаються із застосуванням об'єктивних методів (математичних, статистичних).

У процесі оцінювання банківських ризиків виявляють багатофакторні залежності з численними зворотними зв'язками, які не рад консалтингової фірми тощо. Суб'єктивні методи застосовуються тоді, коли ризики не піддаються кількісному вимірюванню — квантифікації.

Для оцінки величини фінансових ризиків банку в основному використовуються три групи показників:

статистичні величини (стандартне відхилення, варіація, дисперсія, коефіцієнт бета);

непрямі показники ризикованості діяльності, обчислені, як правило, у формі фінансових коефіцієнтів за даними публічної звітності;

аналітичні показники (індикатори), призначені для оцінки конкретного виду ризику (валютного, відсоткового, кредитного, інвестиційного, незбалансованої ліквідності тощо) в процесі внутрішнього аналізу діяльності банку.

Оцінювання фінансових ризиків за допомогою методів статистичного аналізу — один із найпоширеніших підходів до вирішення цього питання. Він ґрунтується на тому очевидному факті, що сукупна дія ризиків, на які наражається банк у процесі своєї діяльності, в підсумку відбивається на зміні показників його дохідності (прибутковості), а це дає підстави трактувати варіацію (мінливість) доходів як узагальнюючий показник ризикованості підприємницької діяльності. За такого підходу класичними показниками ризикованості є стандартне відхилення, дисперсія або коефіцієнт β (бета), визначені за даними статистичної сукупності, сформованої зі спостережень за динамікою фінансових результатів діяльності банку протягом кількох періодів.

На цьому етапі управлінського процесу також порівнюють реальний та допустимий рівні ризиків. Це дозволяє визначити, які ризики і в якій мірі може прийняти на себе банк, а також з'ясувати, чи виправдає очікувана дохідність відповідний ризик.

Виправданий або допустимий ризик розглядається як необхідна складова стратегії і тактики ефективного менеджменту. Під *допустимим* розуміють такий ризик, реалізація якого не загрожує життєдіяльності банку, а випадкові збитки менші за очікуваний прибуток та розмір спеціальних резервів, призначених для відшкодування можливих втрат. У такому разі ризик оцінюють, виходячи з розміру недоодержаного прибутку. Верхня межа допустимого ризику для банку обчислюється як сума сформованих резервів та розрахункового значення прибутку. Межі допустимого ризику кожний банк установлює самостійно, керуючись власними міркуваннями й обраною стратегією управління.

Ризик, загрозовіший для банку порівняно з допустимим, називають *критичним*. Критичний ризик характеризується такими втратами, розміри яких перевищують резерви й очікуваний прибуток. Верхня межа критичного ризику визначається розмірами капіталу банку. У разі реалізації критичного ризику банк не лише не отримає прибутку, а й може втратити власні кошти, за рахунок яких компенсуються фінансові втрати.

Якщо можливі наслідки реалізації ризику сягають рівня, вищого за критичну межу, то йдеться про *катастрофічний* ризик. Цей ризик призводить до банкрутства банку, його закриття та розпродажу активів. У широкому розумінні до категорії катастрофічних відносять ризик, пов'язаний з прямою загрозою для життя людей, екологічними катастрофами тощо.

Коли фактичний ризик не перевищує межі допустимого, то керівництво може обмежитися контролюючою функцією, аби не допустити зростання рівня ризикованості, тобто зразу перейти до останнього етапу управлінського процесу.

У разі, коли рівень реального ризику перевищує допустимі межі, необхідно його знизити, застосувавши відповідні методи Управління. При цьому виникає проблема пошуку оптимальних Методів управління, вибір яких визначається видом ризику, а також особливостями та можливостями конкретного банку, загальним станом економіки, ступенем досконалості елементів інфраструктури фінансового ринку, законодавчим і нормативним

середовищем країни.

На *третьому етапі управління* реалізуються процедури зниження ризиків за допомогою спеціальних методів. Так, цінові ризики мінімізуються за допомогою методів хеджування, що базуються на проведенні операцій з похідними фінансовими інструментами (деривативами) на строкових фінансових ринках. Необхідною умовою здійснення операцій хеджування є активно діючий строковий ринок, який уможлиблює проведення фінансових операцій у будь-який час і в будь-яких обсягах. В Україні, наприклад, строковий ринок перебуває у стадії становлення, тому застосування методів хеджування вітчизняними банками обмежене.

У процесі мінімізації кредитного ризику банк може вдаватися до таких методів: аналіз кредитоспроможності позичальника чи емітента цінних паперів; диверсифікація; установлення лімітів; вимоги забезпечення кредиту і т. ін. Вибір методу або групи методів управління кредитним ризиком залежить від стратегії конкретного банку, ставлення керівництва до проблеми ризику, рівня підготовки працівників банку, кола клієнтів та особливостей того сегмента ринку, що його обслуговує банк. Так, для спеціалізованих банків можливості застосування методу диверсифікації обмежені. Банк, який працює з невеликими клієнтами, може не практикувати встановлення лімітів.

Функціональні ризики банку можуть бути знижені завдяки посиленню систем контролю та внутрішнього аудиту; застосуванню спеціального програмного забезпечення, що виявляє помилки та локалізує збої в комп'ютерних мережах; відпрацюванню систем повноважень і посадових інструкцій; удосконаленню технічних засобів зв'язку та передавання інформації.

З погляду можливостей застосування окремих методів управління доцільно виділити кілька груп фінансових ризиків, об'єднавши їх за ознакою застосування тих чи інших методів мінімізації. Це групи ризиків, які можуть бути:

диверсифіковані;

застраховані;

проходжовані;

знижені за допомогою інтегрованого управління активами і пасивами банку.

Якщо рівень ризику з якоїсь причини не вдається мінімізувати, керівництво банку може прийняти рішення про його обмеження, обмеження ризику або його зниження до допустимого рівня і досягається обмеженням обсягів операцій, у зв'язку з якими виникає ризик, і (або) скороченням періоду часу, протягом якого банк наражається на відповідний ризик. Обмеження обсягів операцій забезпечує зменшення можливих втрат, а скорочення ризикового періоду дає змогу знизити ймовірність настання негативної події.

У своїй діяльності банки можуть використовувати тактику уникнення ризику, відмовляючись від проведення певних фінансових операцій,

освоєння нових ринків, упровадження нових послуг і продуктів та інших дій, які супроводжуються підвищеним ризиком. Але в банківській практиці, на відміну від решти видів бізнесу, такий підхід не завжди прийнятний. Якщо компанія може працювати без залучення кредитних ресурсів, розміщення коштів на депозитах, купівлі цінних паперів, проведення експортно-імпорتنих операцій і завдяки цьому уникнути багатьох видів ризиків, то для банку такий шлях неприйнятний. Адже більшість банківських операцій зумовлюється, насамперед, потребами клієнтів, без яких банк існувати не зможе.

Тому в процесі управління ризиками банк має якнайширше застосовувати методи їх мінімізації, удосконалювати відомі та шукати нові підходи до вирішення проблем ризикованості діяльності. Водночас банки наражаються й на такі ризики, вплинути на які вони не в змозі. У такому разі ризики оцінюються й беруться до уваги під час розрахунків загального рівня ризикованості банку. Може статися так, що доведеться знизити інші ризики, аби сукупний ризик банку не перевищував допустимого рівня.

На останньому, *четвертому етапі*, рівень банківських ризиків контролюють за допомогою систем моніторингу, спираючись на різні методики та щоденну діяльність конкретних підрозділів банку. Оперативний контроль за рівнем ризику належить до обов'язків менеджерів, тоді як стратегічний контроль за діяльністю банку та самого оперативного керівництва може бути реалізований лише власниками — акціонерами банку. Якщо засновники банку не створюють дієвих механізмів контролю на рівні Ради Директорів, то їхні шанси на досягнення очікуваних результатів істотно знижуються.

У процесі оперативного контролю керівництво банку має насамперед правильно розставити кадри на місцях та організувати ресурсне забезпечення діяльності установи. Недостатнє кадрове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення конкретних операцій породжує невиправданий ризик. Наприклад, банк має розвинену комп'ютерну мережу, яка дає змогу здійснювати операції з деривативами на міжнародних фінансових ринках. Проте за відсутності високопрофесійних аналітиків та відповідного рівня організації роботи казначейства банку проведення таких операцій призведе до значного підвищення загального ризику банківської установи.

Однією з важливих складових системи контролю за банківськими ризиками є внутрішній управлінський контроль. Завдання його зводяться до чіткого визначення та розмежування посадових повноважень, забезпечення подвійного контролю, ротації кадрів, організації контролю за окремими операціями безпосередньо на робочих місцях, створення досконалих систем передавання та зберігання інформації. І хоча не існує такої системи внутрішнього контролю, яка змогла б запобігти службовим зловживанням, проте правильно організований механізм контролю істотно знижує рівень функціональних ризиків.

Моніторинг ризику - це процес функціонування регулярної незалежної системи оцінювання та контролю за ризиком з механізмом зворотного зв'язку. Моніторинг здійснюється завдяки інформаційним звітам

структурних підрозділів та окремих посадових осіб, внутрішньому і зовнішньому аудиту й аналітичній діяльності спеціалізованих служб банку. Звітність, застосовувана в рамках моніторингу, забезпечує менеджерам зворотний зв'язок, а також надає докладну зведену інформацію. Така інформація допомагає аналізувати поточну діяльність як з погляду ризикованості, так і щодо прийняття загальних управлінських рішень.

Кожний структурний підрозділ банку, а також здатні оцінити ризик фахівці мають певну частину інформації, необхідної для всебічного аналізу ризику. Створення відповідної системи взаємодії зазначених власників інформації розглядається як обов'язковий елемент управлінського процесу. Однією з форм реалізації цього положення і є система моніторингу ризику.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Які основні види ризиків притаманні діяльності банків?

Які ризики відносяться до зовнішніх, а які до внутрішніх?

Які ризики належать до групи фінансових?

У чому полягає призначення системи моніторингу банківських ризиків?

Які основні групи методів застосовуються для реалізації фінансових стратегій управління банком?

Які показники використовуються для оцінювання прибутковості банківської діяльності?